

We moeten verder, dus moeten we terug

Naar een nieuwe plaats voor kunstenaars in de Eurometropool Lille-Kortrijk-Tournai

Franky Devos — Foto's: Wouter Missiaen

résumé
p. 47

Sla er de kranten in Wallonië, Frankrijk en Vlaanderen op na en je zult het merken, berichten over de grensstreek Kortrijk, Rijsel, Doornik gaan over baldadigheden of over cultuur. Cultuur speelt in de grensoverschrijdende samenwerking een belangrijke rol en gaat zelfs voorop in dat proces. De culturele sector laat zich graag die flatterende medaille opspelden, maar past die ons wel? Zonder geheugen, lijkt alles nieuw. Een klein stapje in het verleden brengt ons naar tijden waarin de landsgrenzen tussen België en Frankrijk en de regiogrenzen tussen Vlaanderen en Wallonië vage stippellijntjes leken in vergelijking met de volle lijnen die ze vandaag zijn. In 2013 klinkt de roep om de herinvoering van de grenscontroles, afgeschaft sinds 1993, zelfs luider dan ooit.

Romanie en Marcel

Mijn grootouders woonden op de Markesteert, een gehucht tussen Rollegem en Aalbeke, twee gemeentes die na de fusie van 1977 deel werden van Kortrijk. Romanie, mijn grootmoeder, fietste dagelijks naar de textiel fabrieken van Tourcoing in Noord-Frankrijk. Daar werkte ze. Mijn grootvader, Marcel, was metselaar op verschillende “chantiers” in het Rijselse. “Elke morgen kuste ik al mijn collega’s. Heb je dat nu al geweten? Venten onder elkaar”, verbaasde hij zich. Voor hen was grensoverschrijdende samenwerking een evidentie. Ze kenden geen Frans, maar spraken het wel. Zij hadden de culturele sector niet nodig om hen de weg te wijzen. Hun realiteit was al chaotisch genoeg; daarvoor hadden ze geen kunst nodig. Hun drijfveer was een job, boterhammen met spek en op zondag koeientong met kroketten. Die job, zoek je zo dicht mogelijk bij huis en voor grensbewoners is dat ook

aan de andere kant van de *schreve*. Evidenter kon niet, ook al werd die grens toen nog bewaakt door wachters in hokjes. Twee keer per dag hoorde hij “Rien à déclarer?”

Hun dochter, mijn moeder dus, stuurden ze op haar twaalfde naar de middelbare school van de Dames de Marie in Moeskroen. Om haar talen te leren. Ze was een meisje van twaalf met een beperkte bagage aan dialectwoorden uit het Frans als “assiete” (bord), “ferchette” (vork) en “persienne” (rolluik). Daarmee moest ze het de eerste weken doen. Een mager arsenaal aan woorden voor haar zoektocht naar

nieuwe vriendinnen. De drijfveer van veel ouders om hun kinderen in het Frans te laten schoollopen was in die tijd ingegeven door de sociale wenselijkheid om tot de culturele elite te behoren. Bij mijn grootouders was dat geenszins het geval. Zij waren eenvoudige arbeiders, overlevers, die keuzes maakten die brood op de plank brachten. Eén ervan was ervoor zorgen dat hun dochter Frans leerde.

Als Romanie en Marcel nog zouden leven dan zou ik hun niet vertellen dat cultuur voorop loopt in de huidige grensoverschrijdende samenwerking. Stel dat dit zo is, dan zegt dat veel over regio's die elkaar de laatste vijftig jaar de rug hebben toegekeerd. Niemand in West-Vlaanderen kijkt nog naar de televisieprogramma's van Rijsel 3 en de wekelijks markt op maandag in Kortrijk heeft het voor inwoners van het grens- en mijn geboortedorp Aalbeke al lang gehaald van de dinsdagmarkt in Moeskroen. Ooit was dat anders. In de jaren '70 stonden drommen vrouwen met rieten manden op dinsdagmorgen aan de Moeskroensesteenweg te wachten op de bus die hen naar Wallonië bracht. Jaar na jaar werd hun aantal kleiner. Velen staken de straat over, naar de bushalte richting Kortrijk. "Het is er wel duurder, maar ze hebben schonere marchandise."

In memoriam voor de grensoverschrijdende samenwerking

In oktober '74 werd in Aalbeke aan de E17 richting Rijsel een imposant monument onthuld van de Brusselse architect Jacques Moeschal als eerbetoon aan de vele Vlamingen die tussen 1930 en 1960 zwaar seizoenswerk hebben verricht in de Franse regio Nord-Pas-de-Calais. Het besluit om dit standbeeld te plaatsen symboliseert de visie op grensoverschrijdende samenwerking in de jaren '70. Echt toekomstgericht was die niet. De economische samenwerking was sterk teruggelopen. De textielindustrie rond Rijsel kreeg zware klappen en met de instroom van migranten uit Algerije en Marokko hadden ze ruim voldoende arbeidskrachten. Rijsel had ons niet langer nodig. De oprichting van het monument markeert het einde van een tijdperk.

Tourcoing, dat was iets van vroeger. Roubaix, dat kenden we uit verhalen van grootouders. Het hier en nu speelde zich niet langer af richting Rijsel, maar richting Gent en Brussel. Dank zij de kabeltelevisie keken we op de Nederlandse televisie naar Ron Brandsteder, Willem Ruis en Mies Bouwman. Enkel Jacques Martin kon op zondagmiddag nog de Zuid-West-Vlaamse kijker verleiden voor zijn *École des Fans*.

Hoe meer de regio Kortrijk zich focuste op het Vlaamse binnenland, hoe meer het zijn unieke identiteit van grensregio verloor. Bekeken vanuit Gent, Brussel of Antwerpen waren (en zijn) we een weinig betekenisvolle uithoek. Een regio die zoekt naar een identiteit, maar die niet vindt. Economisch boerden we niet slecht. Ondernemers in cowboystijl oogsten het schimpwoord *Texas van Vlaanderen*, maar konden en kunnen tot op vandaag niet verhinderen dat jongeren de regio verlaten om te studeren en er niet meer terugkomen.

Vooral Gent oefent een sterke zuigkracht uit. Het is niet alleen een belangrijke universiteitsstad, het is ook een van de eerste steden in Vlaanderen die beseft dat een uitgebreid en gevarieerd cultuuraanbod noodzakelijk is om jongeren in de stad te houden.

Steden worden wereldwijd de motor van economische en culturele groei, niet langer landen of regio's. Kortrijk is te klein om op die golf mee te surfen en de belangen van de dertien steden en gemeenten rond Kortrijk, gegroepeerd in de Intercommunale Leiedal, raken onvoldoende op elkaar afgestemd. Uit de voortschrijdende suburbanisatie van een regio met ruim 275.000 inwoners puren we niet echt de voordelen. Een project als "Sterk besturen in een sterke regio" probeert daar verandering in te brengen en is verdienstelijk, maar de regio blijft tussen wal en schip vallen: te landelijk voor stadsmussen en te verstedelijkt voor rustzoekers.

De herontdekking van het Noorden

Onze zoektocht naar schaalvergroting brengt ons in de jaren '90 terug naar de grens. Ondernemers en politici halen de banden met Noord-Frankrijk nauwer aan. Ook Rijsel, toch ook "la province" voor Parijs, ziet meer en meer de voordelen van grensoverschrijdende samenwerking met Zuid-West-Vlaanderen en Wallonie Picarde. Ze vinden er jobs voor de vele werklozen in de banlieus van Tourcoing en Roubaix. En voor het ambitieuze programma van Lille 2004, het jaar waarin het Culturele Hoofdstad van Europa is, of voor het recent geopende Louvremuseum in Lens hebben ze het Belgische publiek meer dan nodig.

Die groeiende belangstelling leidt in januari 2008 tot de oprichting van de Eurometropool Lille-Kortrijk-Tournai. Een EGTS (Europese Groepering voor Territoriale Samenwerking) van veertien overheden die de samenwerking binnen de grensoverschrijdende regio ondersteunt en versterkt. Mondiaal verdampt de spanning tussen steden en voorsteden. Die evolutie wordt in de regio Rijsel, Kortrijk, Doornik aangegrepen om een nieuw economisch landschap uit te tekenen. In tegenstelling tot de Randstad Holland, de corridor Londen, Leeds, Chester of het Ruhrgebied is dit landschap hier behoorlijk "geaccidenteerd". De lijst van barrières demotiveert: landsgrenzen, regiogrenzen, taalgrenzen, ver uit elkaar liggende juridische kaders. We kijken wel terug op een gedeelde geschiedenis, maar die is ver zoek wanneer mensen elkaars taal niet spreken.

Het succes van de Eurometropool zal worden bepaald door daadkracht om tot een gezamenlijk beleid te komen, eerder dan tot een lijst ad-hocmaatregelen om die barrières weg te werken. We moeten focussen

op de eindstreep en niet enkel op het reduceren van alle handicaps om samen sterker aan de start te komen. Uiteraard moet het treinverkeer vlotter verlopen, het onderwijs beter afgestemd worden, de passieve kennis van elkaars taal een evidentie zijn; ook de zorgsector moet complementair uitgebouwd worden, maar dit alles zal de toekomst van de Eurometropool niet bepalen. Wel: hoe bundelen we talent, technologie en creativiteit binnen een grootstedelijk en vooral open en tolerant landschap? En, hoe kunnen we interactie bevorderen, zodat dit een levendige gemeenschap wordt?

Oh, Johnny, zing een liedje voor mij alleen (Tante Leen)

Dat de culturele sector hierin een rol van betekenis kan spelen, was de grondleggers van de Eurometropool aanvankelijk ontgaan, maar al snel hebben zij zich herpakt. Cultuur werd één van de zes prioritaire assen waarrond ze hun beleid uittekenden. Het zijn de nadagen van Richard Florida die met zijn boek *The Rise of the Creative Class* (2002) menig politicus ervan overtuigt dat creatieve steden de motor van economische groei zullen worden. Wie wil dat niet? De burgemeester van Rijsel, Kortrijk en Doornik waren alvast helemaal gewonnen.

De culturele sector aan Vlaamse en Franse kant van de grens wachtte niet op Florida om elkaars nabijheid op te zoeken en

gezamenlijke projecten op te zetten. De interregsubsidies waren daarbij een belangrijke accelerator. In de jaren '90 nam de professionalisering in de culturele sector in Kortrijk met onder meer kunstencentrum Limelight (later BUDA), concertclub De Kreun en de Koninklijke Stadsschouwburg toe. De daardoor ontstane groei en de vergroting van de ambitie maakten de instroom van bijkomende financiële middelen noodzakelijk. Dat die niet evenredig van de stad en de Vlaamse Gemeenschap zou komen, was snel duidelijk. De Europese structuurfondsen die grensoverschrijdende samenwerking ondersteunen bleken de kip met de gouden eieren. De dossierlast was niet voor de poes, maar de financiële return was die moeite waard. En zo ontstonden allianties tussen culturele actoren uit Zuid-West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk. Dat we aan Vlaamse kant minder in aantal zijn, speelt zelfs in het voordeel van Vlaanderen. Telkens als er een nieuwe indiendatum nadert voor Interregmiddelen wordt naar elke Kortrijkse culturele organisatie door verschillende Rijksse collega's gesolliciteerd. *On a l'embaras du choix.*

Zowel vanuit Franse als vanuit Vlaamse kant is de samenwerking met Waalse partners minder frequent. Dit heeft enerzijds te maken met het minder divers ontwikkeld cultuurlandschap in en rond Doornik en anderzijds met de actiever rol die de podiumkunstensector (theater, dans en muziek) speelt binnen de grensoverschrijdende samenwerking in vergelijking met de erfgoed- en museumsector.

De kracht van Doornik ligt met zijn schitterende historische binnenstad en het Musée des Beaux-Arts en het Musée de la Tapisserie et des Arts du Tissu eerder op dat laatste domein.

In de jaren negentig lijken de grensoverschrijdende culturele allianties *mariages de raison*. Van intense interculturele samenwerking is geen sprake. Kortrijkse en Rijselse partners blijven hun eigen artistieke koers varen en een pendelbus met belangstellend publiek op een exotisch uitstapje, zorgt voor de connectie en is bijgevolg hét argument om EU-middelen te ontvangen. In tegenstelling tot een aantal grote broers in Noord-Frankrijk blijken Kortrijkse organisaties veel minder geprofessionaliseerd, waardoor die Interregmiddelen ook deels gebruikt worden om de reguliere werking mee te financieren. De groei van de kunstensector in Kortrijk is sinds de jaren '90 dan ook voor een belangrijk deel te danken aan die grensoverschrijdende samenwerking en de middelen die daarmee gepaard gaan. Ook de Provincie West-Vlaanderen speelt daarin een cruciale rol. Ze bouwt niet enkel een stimulerende dienstverlening uit voor iedereen die projecten wil opzetten, ze komt ook over de brug met centen om een deel van de verplichte cofinanciering te helpen betalen.

Intussen kijken we terug op heel wat interessante projecten die bilateraal (Frankrijk-Vlaanderen) of tripartiet (met Wallonië) zijn opgezet. Deze focussen aanvankelijk vooral op het wegwerken van barrières: tweetalige communicatie, boventiteling, gezamenlijk ticketsysteem, faciliteren van vervoer voor publiek. In een latere fase komt er ook meer en meer artistieke uitwisseling. De uitgebouwde grensoverschrijdende netwerken worden ingezet om Vlaamse kunstenaars te introduceren in Frankrijk en omgekeerd.

Mag het wat meer zijn?

Pas vanaf 2008, de eerste editie van het kunstenfestival NEXT voor de Eurometropool Lille- Kortrijk-Tournai schakelt de grensoverschrijdende culturele samenwerking naar een hoger niveau. Vijf grote culturele actoren (Cultuurcentrum Kortrijk, Maison de la Culture Doornik, Espace Passolini Valenciennes, La Rose des Vents Villeneuve d'Ascq en kunstencentrum BUDA Kortrijk) bundelen middelen, expertise en hun internationaal netwerk om jaarlijks één gezamenlijk inhoudelijk project uit te werken. De intense samenwerking tussen de communicatiemedewerkers, de artistieke programmatoren, de publieksmedewerkers en de directeurs van de vijf huizen resulteert in NEXT, een festival met topwerk van internationale theatermakers, performancekunstenaars en choreografen. In 2012 was het festival goed voor 11.500 bezoekers

en ruim 55 voorstellingen. NEXT is geen collagefestival. Het bundelt niet de programmering van de afzonderlijke huizen, maar het creëert een eigen identiteit dat de draagkracht van de vijf organisatoren ruim overstijgt, dat inzet op het karakteristieke van de Eurometropool en een plek ambieert binnen het landschap van grote Europese kunstenfestivals.

Die ambitie is enkel haalbaar binnen de context van de Eurometropool. Plots werk je aan een festival dat betekenisvol wil zijn voor de inwoners van de Eurometropool – dat zijn er twee miljoen – en voor een internationaal publiek dat voor NEXT een paar dagen op bezoek komt. Deze ambitieshift ontgaat ook de regionale overheden in Brussel en Namen niet. Waar zij voorheen aanvraagdossiers binnenkregen van organisaties die regionaal rond Doornik en Kortrijk actief waren, komen deze nu op de deur kloppen met projecten die dit overstijgen. Dat kunstencentrum BUDA in de laatste structurele subsidieronde van de Vlaamse Regering een budgetstijging kreeg en zo doorgroeide naar de top twintig van de grootste kunstenorganisaties in Vlaanderen, is daaraan te danken.

Niet meer, niet beter, maar anders!

Deze groei is echter van weinig betekenis. De legitimiteitscrisis van de culturele sector is niet op te lossen door in te zetten op meer, zelfs niet op beter. De groeiende verrechtsing en liberalisering in Europa bevraagt de evidentie van cultuur. In Nederland leidt dit tot een ongeziene kaalslag in de sector van de podiumkunsten. In Vlaanderen sneuvelen geruisloos de budgetten voor internationaal cultuurbeleid. Vlaams Cultuurminister Schauvlieghe sluit dan wel een cultureel verdrag met haar Waalse collega Laanan, maar vermeldt er meteen bij, al was het een ondertitel: “Er is geen budget aan gekoppeld”.

De culturele sector botst op de grenzen van het maatschappelijk draagvlak. We leven in een regio met een schitterend en divers aanbod en de vraag naar meer komt vooral van de aanbieders, eerder dan van de consumenten. De bereidheid bij de publieke opinie en dus bij de politiek om die vraag positief te beantwoorden taant. Petities, geouwehoer en marsen op de hoofdstad vanuit de cultuursector zullen niet helpen. Integendeel. Kunstenaars moeten weer in het centrum van het maatschappelijk debat gaan staan. Ze moeten “vernetwerken” met journalisten, wetenschappers, leraren, filosofen, ondernemers, actieve burgers, ontwerpers en politici. De culturele sector moet meer doen dan bruggen bouwen tussen publiek en kunstenaar. Het moet een platform worden waarop al deze activisten uitgedaagd worden om elkaar écht te leren kennen en elkaar te versterken.

Dat we nog aan het prille begin van die omslag staan, is duidelijk. In de verte brandt vaag een lampje, maar haarscherp is het beeld niet en de weerstand onderweg, ook binnen de culturele sector, is groot. Het verzet tegen de instrumentalisering van de kunsten is terecht, maar ook te veel een argument om het status-quo te behouden. Dat is geen optie: het wordt aanpassen of verdwijnen. Zeker als culturele organisaties nog Europese centen willen, zullen ze zich moeten inschrijven in de 2020-strategie. Daarin wordt niet expliciet verwezen naar kunst en cultuur, maar wel naar werkgelegenheid, onderzoek en ontwikkeling, klimaatverandering en energie, educatie en de strijd tegen sociale uitsluiting. De elf prioritaire thema's binnen de structuurfondsen zijn hiervan een verfijning. De tijd dat we dus middelen kregen om grensoverschrijdende culturele projecten op te zetten behoort vanaf 2014 tot het verleden.

Zeker in de eerste jaren valt niet enkel te vrezen dat de culturele samenwerking binnen de Eurometropool, en in andere Europese grenszones, zal stokken, het valt ook te voorspellen dat het lokaal cultuuraanbod een duik zal nemen en dat er in de sector ontslagen zullen vallen. Europa aast op grotere projecten met een meer uitgesproken Europese dimensie, waarin diverse domeinen geïntegreerd

zijn en ondernemerschap centraal staat. De culturele sector is hier niet op voorbereid en niet elk waardevol project leent zich hiertoe. Blijft een accordeonfestival met een inspirerende mix van Waalse, Vlaamse en Franse muzikanten en publiek waardevol genoeg om te ondersteunen? Ik hoop van wel. Ik vrees van niet.

It's the economy, stupid

Ook de veertien overheden die samen de Eurometropool Lille-Kortrijk-Tournai vormen, besloten recentelijk om cultuur als afzonderlijke beleidspijler te schrappen. Cultuur krijgt een transversale functie en doorkruist hun drie prioritaire domeinen: mobiliteit, economie en duurzame ontwikkeling. Als hier een vooruitstrevende visie en daadkrachtig actieplan achter schuilen om zo de creativiteit en de internationale netwerken van de cultuursector te laten infiltreren in andere domeinen en vice versa, dan is dit een goede zaak. Feitelijk wordt het allicht niets meer dan het terugsturen van de culturele sector achter hun muren van theaters, leeszalen en musea. Alles goed en wel met die artiesten, maar nu het crisis is, spreken de grote jongens.

Van alerte overheden verwachten wij net tegenovergestelde demarches. Creativiteit is de toekomst van de economie. Vandaag de dag is in Vlaanderen de werkgelegenheid in de creatieve industrie al groter dan in de metaal- of de voedingssector. Tien procent van de beroepsbevolking in Scandinavische landen is aan de slag in creatieve sectoren als mode, muziek, design, architectuur, games, media en podiumkunsten. Zij ontwikkelen nieuwe modellen waar industriële bedrijven van kunnen leren. Inspirerend is bijvoorbeeld de *makers movement*. Wereldwijd boomt de *community* van mensen die lak hebben aan massaproductie. Ze geloven niet langer dat nog meer groei ons naar de uitweg uit de economische crisis leidt. Dit wondermiddel uit de vorige eeuw schiep een planeet die ecologisch tegen zijn grenzen botst. Zij ijveren voor een economie die lokaler wordt en die aan de consument een actieve rol geeft. Het gebruik van nieuwe technologie als 3D-printers loopt hand in hand met de heropleving van het vakmanschap. Tegenwoordig is een succesvolle fietsenhandelaar niet langer de man die goedkope fietsen importeert uit China, maar hij die onderdelen voor *fixed gear bikes* verkoopt waarmee je creatief je eigen fiets samenstelt.

De samenleving is aan een grondige overgang toe. We hebben behoefte aan expertise uit tal van domeinen om die noodzakelijke kentering te doen slagen. De Eurometropool Lille-Kortrijk-Tournai kan het platform creëren waarbinnen diverse sectoren worden uitgedaagd en aangemoedigd om samen te werken. De Eurometropool als één

grote coworkingspace. De culturele sector wil hierbinnen niet meer de clown, de entertainer of de nar zijn. Deze heeft methodes ontwikkeld die kunnen bijdragen aan een nieuwe open samenleving. Als ik in mijn dagelijkse praktijk bekijk hoe theatermakers, acteurs, dansers en choreografen in freelance verband kriskras door Europa met elkaar van de ene professionele en hartstochtelijke relatie in de andere rollen, dan lijkt me dit hét model te zijn waarop ook de communicatiemarkt zich aan het ontwikkelen is. Grote communicatiebedrijven hebben het moeilijk en moeten afslanken. Dat komt niet omdat er minder werk is, zoals ze graag beweren, maar omdat jonge bedrijven op een andere manier werken: het is een groot nest van polygame bedrijven, die elk met elkaar freelancen. Door nieuwe collectieven of coalities te vormen, plaatsen de kleintjes zich in de markt als belangrijke grote. Dit veroorzaakt de geleidelijke ondergang van de grote spelers, maar ook de bloei van uitdagende interacties tussen mensen met diverse competenties.

We moeten verder, dus moeten we terug. Niet met de fiets naar Tourcoing, zoals mijn grootmoeder, maar naar één groot marktplein zonder grenzen, noch tussen Vlamingen, Walen en Fransen, noch tussen milieuactivisten, sociale militanten, creatieve ondernemers en

visionaire politici.

Wie de kunstenaars aan de zijlijn laat, krijgt een dor spel.

Waar de kunstenaars gaan, daar volgt de wereld. ■

Faire une nouvelle place aux artistes dans l'Eurométropole Lille-Kortrijk-Tournai

La culture joue un rôle important, voire pionnier et exemplaire, en matière de coopération transfrontalière. Le secteur culturel se laisse volontiers décerner une médaille, mais nous convient-elle ? Un petit retour en arrière dans le passé nous ramène à une époque où le tracé de la frontière nationale entre la Belgique et la France et celui de la frontière régionale entre la Flandre et la Wallonie ne représentaient qu'un vague pointillé contre un trait plein aujourd'hui.

Mes grands-parents

Mes grands-parents habitaient un hameau situé entre Rollegem et

Aalbeke, deux communes frontalières belges devenues chacune une section de la commune de Courtrai après la fusion intervenue en 1977. Pour eux, la coopération transfrontalière était une évidence. Ils la pratiquaient pour avoir un travail. Ce travail, on le cherche généralement le plus près possible de son domicile et pour les frontaliers c'était aussi de l'autre côté de « la ligne », comme on dit dans la région.

Si mes grands-parents étaient encore en vie, je ne leur dirais pas que c'est la culture aujourd'hui qui donne l'exemple dans la coopération transfrontalière. Cela en dit long sur des régions qui se tournent le dos depuis une cinquantaine d'années.

In memoriam de la coopération transfrontalière

En octobre 1974, un imposant monument a été inauguré à Aalbeke, au bord de l'autoroute E17 direction Lille, en mémoire des saisonniers flamands qui allaient au travail, entre 1930 et 1960, dans le Nord-Pas-de-Calais. La décision d'ériger cette gigantesque statue marque la vision que l'on pouvait avoir de la coopération transfrontalière dans les années 70. Guère tournée vers l'avenir. La coopération économique avait fortement régressé. Lille pouvait se passer de nous. L'érection du monument marque la fin d'une époque.

Plus le Courtrais s'est tourné vers l'intérieur, plus il a perdu de son identité frontalière, si caractéristique. Vue de Gand, de Bruxelles ou d'Anvers, nous étions (et sommes encore) une zone périphérique sans grande importance. Une région qui cherche à se forger une identité sans pouvoir la trouver. Économiquement parlant nous ne nous débrouillons pas si mal, mais les chefs d'entreprises n'ont pu (et ne peuvent toujours pas) éviter que les jeunes quittent la région pour aller faire leurs études ailleurs et ne reviennent pas.

Gand, surtout, exerce une puissante force d'attraction. Ce n'est pas seulement une ville universitaire importante, mais aussi l'une des premières villes flamandes à avoir compris qu'il faut proposer une offre culturelle riche et variée pour que les jeunes restent. Dans le monde entier, ce ne sont plus les pays ou les régions mais les villes qui assurent la croissance économique et culturelle. Courtrai est trop petit pour surfer sur cette vague. La région souffre de deux handicaps : trop tranquille pour ceux qui aiment les villes et trop urbanisée pour ceux qui recherchent le calme.

La redécouverte du Nord

Pour faire des économies d'échelle, nous nous sommes de

nouveau tournés, dans les années 90, vers la frontière. Décideurs économiques et politiques se sont rapprochés du Nord-Pas-de-Calais. Les Lillois aussi voient d'un œil de plus en plus favorable la coopération transfrontalière avec le sud de la Flandre-Occidentale et la Wallonie picarde. Ils y trouvent un travail pour de nombreux chômeurs. Le public belge leur est aussi plus que nécessaire, tant pour l'ambitieux projet Lille 2004 que pour le musée Louvre-Lens, récemment ouvert au public.

Cet intérêt croissant aboutit en 2008 à la création de l'Eurométropole Lille-Kortrijk-Tournai. Un groupement européen de coopération territoriale (GECT) constitué de 14 institutions pour assurer et renforcer la coopération au sein de cette région transfrontalière. Les obstacles ne manquent pas (frontière nationale, frontière régionale, frontière linguistique, cadre juridique et administratif très différent...), mais nous revenons à un passé commun, disparu faute de langue commune.

Le succès de l'Eurométropole dépendra davantage de la mise en œuvre dynamique d'une politique commune que d'une liste de mesures *ad hoc* visant à éliminer ces obstacles. Nous devons nous concentrer sur la ligne d'arrivée et ne pas nous borner à réduire tous les handicaps pour arriver plus forts ensemble sur la ligne de départ. Comment concilier talent, technologie et créativité dans un paysage métropolitain, mais surtout ouvert et tolérant ? Et comment favoriser l'interactivité pour avoir une communauté vivante ?

La culture constitue l'un des six axes prioritaires autour desquels les fondateurs de l'Eurométropole ont élaboré leur politique. Les secteurs culturels, flamand et français, des deux côtés de la frontière ont cherché à se rapprocher et ont lancé des projets en commun. Les fonds Interreg ont représenté

un puissant accélérateur. Dans les années 90, la professionnalisation du secteur culturel courtraisien s'est accrue, avec notamment le centre artistique *Limelight* (devenu BUDA), la salle de concerts *De Kreun* et le Théâtre royal de la ville. Cet essor dans les réalisations et les ambitions nécessitaient davantage de moyens financiers. Il est vite apparu que cet apport ne pouvait être assuré à parts égales par la ville et par la Communauté flamande. Les fonds structurels européens destinés à la coopération transfrontalière ont semblé être la solution. Des partenariats sont ainsi nés entre les acteurs culturels du sud-ouest de la Flandre et du nord de la France. Tant du côté français que du côté flamand, la coopération avec la Wallonie se fait plus rare. Cela tient d'une part à la moindre diversification du paysage culturel à Tournai et aux alentours et d'autre part au rôle plus important du secteur des arts de la scène (théâtre, danse et musique) au sein de la coopération transfrontalière par rapport au secteur du patrimoine et des musées. L'intérêt de Tournai réside en effet dans son remarquable centre historique, dans le musée des Beaux-Arts et plus encore dans le musée de la Tapisserie et des Arts du tissu.

Dans les années 90, cette intense coopération interculturelle n'existait pas. Courtrai et Lille, bien que partenaires, poursuivent leur activité artistique chacun de leur côté. Une navette relie les deux villes pour amener le public intéressé, ce qui permet de justifier les subventions européennes. Contrairement à certains grands partenaires du Nord-Pas-de-Calais, les institutions courtraisiennes sont moins professionnalisées, de sorte que les fonds Interreg sont utilisés en partie pour le fonctionnement courant. Depuis les années 90, la croissance du secteur artistique à Courtrai est due essentiellement à la coopération transfrontalière et aux moyens financiers qui l'accompagnent.

La province de Flandre-Occidentale joue

aussi un rôle crucial dans ce processus.

Mais nombre de projets bilatéraux (France-Flandre) ou tripartites (France-Flandre-Wallonie) très intéressants visant au départ l'élimination des obstacles ont été réalisés : communication bilingue, surtitrage, billetterie commune, facilités de transport pour le public. Dans un deuxième temps, nous assistons à des échanges artistiques accrus.

Peut-on faire un peu plus ?

Il faut attendre la première édition (2008) de NEXT, festival des arts vivants pour l'Eurométropole Lille-Kortrijk-Tournai, pour que la coopération culturelle transfrontalière passe à la vitesse supérieure. Cinq acteurs culturels majeurs (le centre culturel de Courtrai, la maison de la culture de Tournai, l'Espace Pasolini de Valenciennes, La Rose des vents à Villeneuve d'Ascq et le centre artistique BUDA à Courtrai) rassemblent leurs moyens, leur expertise et leur réseau international pour mettre sur pied chaque année un projet commun. NEXT ne réunit pas la programmation des différentes institutions partenaires mais crée sa propre identité, qui dépasse de loin le support des cinq organisateurs, mise sur la spécificité de l'Eurométropole et ambitionne de trouver sa place parmi les grands festivals d'art européens.

Cette ambition n'est envisageable que dans le cadre de l'Eurométropole. Ce changement d'échelle n'échappe pas d'ailleurs aux autorités régionales à Bruxelles et à Namur. Alors qu'auparavant elles recevaient des demandes d'organismes à caractère régional du Tournais ou du Courtrais, voilà qu'elles doivent traiter des dossiers de bien plus grande envergure. Cela explique pourquoi le centre artistique BUDA a bénéficié, à l'occasion du dernier octroi de subventions structurelles par le gouvernement flamand, d'une enveloppe budgétaire

plus conséquente et s'est ainsi hissé parmi les vingt premières institutions artistiques de Flandre.

Pas plus, pas mieux, mais autrement !

Cette progression ne compte cependant guère. La crise de légitimité du secteur culturel ne se résoudra pas en faisant plus, ni même en faisant mieux. Le secteur culturel se heurte aux limites de l'assise sociale. Nous sommes dans une région où l'offre est remarquable et diversifiée, mais cette offre provient davantage des fournisseurs que des consommateurs. La volonté de l'opinion publique et donc de la politique de répondre positivement à cette question tend à faire défaut. Les artistes doivent revenir au centre du débat social. Ils doivent créer des réseaux avec des journalistes, des scientifiques, des enseignants, des intellectuels, des entrepreneurs, des citoyens actifs, des concepteurs et des responsables politiques. Le secteur culturel doit devenir une plateforme où tous ces militants seront mis au défi d'apprendre à se connaître et d'être plus forts ensemble.

Il est évident que nous ne sommes qu'au tout début de ce changement. Résister à l'instrumentalisation des arts est une cause juste, mais aussi trop souvent un argument pour conserver le statu quo. Il n'y a pas le choix : il faut s'adapter ou disparaître. En tout cas, si des institutions culturelles veulent continuer à bénéficier de subventions européennes, elles devront s'inscrire dans la stratégie « Europe 2020 ». Cette stratégie à long terme ne concerne pas explicitement l'art et la culture, mais l'emploi, la recherche et le développement, la lutte contre le changement climatique, l'énergie, l'éducation et la réduction de l'exclusion sociale. L'époque où nous obtenions des fonds pour réaliser des projets culturels transfrontaliers est révolue à partir de 2014.

Nul doute qu'au cours des premières années il faudra non seulement craindre un grippage de la coopération culturelle au sein de l'Eurométropole, comme dans d'autres zones frontalières en Europe, mais aussi prévoir une chute de l'offre culturelle locale et des licenciements dans ce secteur. L'Europe a de plus grands projets. Ceux-ci comportent une dimension européenne plus marquée dans laquelle les différents domaines sont intégrés et l'entreprenariat joue un rôle central. Le secteur culturel n'y est pas préparé et tout projet de valeur ne s'y prête pas.

L'économie, c'est ça qui compte

Même les quatorze institutions de l'Eurométropole Lille-Kortrijk-Tournai ont récemment décidé de supprimer la culture comme axe stratégique autonome et de lui assigner une fonction transversale qui recoupe leurs trois domaines prioritaires, à savoir la mobilité, l'économie et le développement durable. Si cette transformation comporte une vision avant-gardiste et un plan d'action dynamique, c'est une bonne chose. Mais il s'agit ni plus ni moins de confiner de nouveau le secteur culturel à l'intérieur des théâtres, des bibliothèques et des musées.

Nous attendons justement une démarche opposée de la part d'autorités vigilantes. La créativité est l'avenir de l'économie. Aujourd'hui en Flandre, le secteur de la création emploie davantage de personnes que la métallurgie ou l'agroalimentaire. Il propose de nouveaux modèles dont les entreprises industrielles pourraient s'inspirer. Citons, par exemple, le *makers movement*. Dans le monde entier, la communauté de ceux qui en ont plus qu'assez de la production de masse ne cesse de croître. Elle ne croit plus à l'idée selon laquelle plus de croissance nous permet de sortir de la crise. Elle prône une économie plus locale et un rôle plus actif du consommateur.